

Tarih ve GÜNce

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
1/2, (2018 Kış/Winter), ss. 235-240.

Kitap Tanıtımı

Book Review

Norman Yoffee, *Myths of the Archaic State: Evolution of the Earliest Cities, States, and Civilizations*, Cambridge University Press, New York, 2004. ISBN: 978-0-521-52156-7 Sayfa sayısı: x+277

Doğuhan Murat Yücel*

Giriş

Yazar Norman Yoffee Michigan Üniversitesi Antropoloji ve Yakın Doğu Çalışmaları bölümünde görevli akademisyendir. "Archaeological Theory: Who Sets the Agenda?" (Andrew Sherratt ile birlikte, Cambridge University Press, 1993), "The Collapse of Ancient States and Civilizations" (George L. Cowgill ile birlikte, University of Arizona Press, 1988) eserlerini yazmıştır. "Journal of the Economic and Social History of the Orient and Cambridge World Archaeology" dergisinin editörüdür.

Bu eserin konusu ilk şehirler ile devletlerin oluşumu ve yapısıdır Eserin Türkçede yayımlanmamıştır. Türkçe karşılığı: "*Arkaik Devlet Mitleri: İlk Şehirlerin, Devletlerin ve Uygarlıkların Evrimi*" dir. En erken devlet oluşumlarının despotlarca kontrol edildiği düşüncesine karşı çıkararak devletin yapısının günlük hayatın endişeleriyle evrildiğini savunmaktadır. Mezapotamya'dan başlayarak Asya ve Amerika'ya uzanan tahlillerinde toplumların şehir hayatını ve devleti oluşturmasını ele almaktadır.

Dil ve Üslup

Eserin dili konu hakkında hazırlığı olmayanları zorlayacak niteliktedir. Eleştirel üslupla kaleme alınmış ve yeni fikirler çerçevesinde arkeolojik terimler sıkça kullanılmıştır. Genele yayılan terminolojik söyleyiş ihtisas sahibi olmayı

---

* Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı.

gerektirmese de konuya ilgisiz okuyucuları da metinden soğutmaktadır. Ne var ki genellikle bu tür eleştirel kitaplar mevcut değerler dizisini bilen ve hazır bulunuşluğu olan okuyucularca tercih edilmektedir. Eserin dilinin hitap ettiği keşime göre olağan olduğu söylenebilir. Eser iki adet tablo ve yüz kadar figür ile görsel olarak desteklemektedir. Figürler genelde ilk şehir yerleşimlerinin planları, coğrafi konumları, kültürel objeleri ile ilgilidir.

Özgün Bakış Açıları

Yoffee ilk devletleri ele alırken güç anlayışını ve iktidarın öznesini sorguluyor. Toplumsal evrim kuramlarına farklı bir bakış getirme isteğinde olduğunu belirtiyor. İlk devletlerin totaliter despotlarca yönetilen benzer yapılar olduğu anlayışını sarsma amacı ediniyor. Erken devletlerin tümünü tanrısal liderlerin peşinden giden topluluklar olarak nitelendiren çağdaş paradigmanın yerine birbirinden bağımsız şekilde farklı yollar geliştiren özgün insan toplulukları fikrini yerleştiriyor. Özellikle de tarihin baştaki liderleri vurgulayıp alt sınıfları dikkate almamasından yakınıyor. Yazar eseri iktidarın alt tabakalarını ele almak için yazıyor ve tanrısal liderlerin çektiği dikkatin birazını da basit halka yöneltmeye çabılıyor.

Öncelikle tüm erken devletlerin benzer yapılanma ile oluştuğunu ve hepsini çeteler, kabileler, şeflikler halinde geliştirdiğini sınamak istiyor. Daha sonra erken devletlerin bulunduğu alanın bütünlüklü olduğu anlayışına karşı çıkıyor. Devletin erken dönemde bu kadar denetleyici olmadığını dile getiriyor. Nitekim iktidarın baskıcı, yıldırıcı ve totaliter şekilde vuku bulduğu zannını şüphe ile karşılıyor. Genel olarak erken devletlere uyarlanan tipolojilerin işlevsizliğinden bahsediyor. Her şeyi bir kefeye koyma gayretinden vazgeçilmesi gerektiğini söylüyor. Neo-evrimcilik(yeni evrimcilik) olarak adlandırdığı galat-ı meşhur olan kanının gerçekmiş gibi bilim dünyasının tasavvurunu kapladığını beyan ediyor. Yoffee, bu eserinde klasik görüşün geçerliliğine ve erken devletlerin tek tipleştirilmesine karşı çıkıyor.

İçeriğin Değerlendirilmesi

Yazar bir Mezopotamya bölgesi arkeoloğu ve tarihçisi olarak örneklerini Mezopotamya çevresinden veriyor. Bu sınırlılık çalışmanın evrenselliğine dair şüpheler oluşursa da ilk devletlerin bu çevrede oluştuğu savıyla geçerli bir taban edinebiliyor. Nitekim Amerika ve Asya uygarlıklarını araştıran kaynaklara sık sık atıf vererek kendini temellendirebiliyor. Bu eksikliği kendisi de beyan ediyor ve farklı kaynaklara atıf yaparak telafi etmeye çalışıyor.

İlk iki bölüm akademik çevrelerde dile getirilen düşüncelerin eleştirisi ve bunun yerine olması gerekenleri içeriyor. İlk şehirlerin ve devletlerin evrimini işlerken klasik yeni-evrim kuramına karşı temellendirmeler dile getiriliyor. İlk bölüm niyetlerin belli edildiği bir giriş mahiyetindedir. Toplumsal evrim kuramını daha işlevsel hale getirmek, işlevselleştirmek amacı güdüldüğü ifade edilmektedir.

İkinci bölümde yeni evrimcilik anlayışının çıkmazları gösterilerek bunların nasıl giderileceği anlatılmaktadır. İkinci bölüm devlet ile uygarlık arasındaki ayrıma dikkat çekmektedir. Yoffee'ye göre devlet politik birimdir. Uygarlık ise birçok devleti içinde barındırabilen toplum düzenidir. Toplum düzeninde adaletsizliğin meydana gelmesinde devleti çözümlenmek ikinci bölümün nihai hedefidir.

Üçüncü bölüm antik şehirlere ve devletlere farklı yaklaşımları sergiliyor. Mısır, Mezopotamya, İndus, Orta Amerika; Andlar ve Kuzey Çin örnekleriyle şehir devletlerini tahlil ediliyor. Ölçekli haritalar ile sunulan şehirlerin devletleşmede temel olduğu ve toplumsallığı devlete doğru sürüklediği düşünülüyor. Şehir hayatının yeni roller üretmesi ve toplumun adaptasyonu bu bölümden itibaren eserin genelinde görülmektedir.

Dördüncü bölüm ilk şehirlerde ve devletlerde liderlerin basitliği ilke edinmesi ve bunun yurttaşların hayatını daha karmaşık hale getirmesi incelenmektedir. Devletlerin meşru kılınmasının yazıyla kolaylaştığı ve iktidarın Sümerler'deki gibi kurumsallaşmasının evraka dayandırılmasıyla mümkün olduğu konu edilmektedir. Yazının devlet için en ilginç şekli kanunun somut olarak kayda geçirilmesidir. Kanun basitmiş gibi görünse de toplumsal ilişkileri dönüştürmektedir ve karmaşık yapının iskeletidir.

Beşinci bölümde gündemdeki metinlerin dönemin bireysel yaşantısını ele alamadığından bahisle arkeolojik kanıtların hükümdar ifadelerinden farklı bir görünüm verdiği ele alınıyor. Bu bölümde açık olarak ilk devletlerin totaliter olduğu anlayışına karşı çıkılıyor. Eskiden de en az bugün kadar fikir ayrılıkları ve çok seslilik olduğu dile getiriliyor. Bununla birlikte insanların koşullara yönelik toplumsal hayatlarını ve kimliklerini düzenlemelerinin bir örneği olarak kadının soylu ve hayat kadını rolleri irdeleniyor.

Altıncı bölüm antik uygarlıkların çöküşünü ve yok oluşunu ele alıyor. Çöküş olarak betimlenen değişikliklerin toplumsal mutasyonlar olduğunu dile getiriyor. Babil, Asur ve Akad devletlerindeki kargaşalar ve yok olmuş gibi görünen düzenler kimliğin dönüşümü olarak ele alınıyor. Felaket gibi görünen şeylerin aslında başka bir gelişmeye temel olması ele alınıyor.

Yedinci bölüm büyüme ve gelişme ele alınarak klasik kabile-şeflik-devlet ilerlemesi ve büyümedeki sınırlılık sorgulanıyor. Güney Amerika'da devletleş-

meye ihtiyaç duymayan kompleks toplumların bulunduğunu ve her birinin toplumsal evrim kuramının acımasız yargularından azade biçimde incelenmesi gerektiği savunuluyor. Yazar kitabın genelinde görölen tek tipleştirmeye karşı tutumunu sürdürüyor. Sekizinci bölümde dünyanın bazı bölgelerinde devletlerin ortaya çıkmaması irdelenmektedir. Arkeoloji bilgisinin olanakları ve yorumlanması ile doğrudan ilişkili olan bu yokluk bir eksiklik değil özgün bir var oluş tarzına delalet etmektedir. Gün geçtikçe iki tarzın da örgütlenme tarzları daha iyi anlaşılakta ve karşılaştırılması kolaylaşmaktadır.

Dokuzuncu bölümde “tarihin evrimi” başlığıyla Mezopotamya devletlerinin gelişimini bir sonuç olarak değerlendirilmektedir. Tarım ve yerleşik hayat ile birlikte değişen rollerin birleşiminden yeni toplum düzeninin oluşumunu tasvir edilmektedir. Kitabın bu son bölümü Mezopotamya’daki arkeolojik kalıntılar vasıtasıyla toplumun günlük yaşantısını, günlük yaşantı da devletin şekillenmesini sergilemektedir. Devlet günlük yaşantıdaki rollerin ilişkisinden türemiştir. Şehir hayatının günlük etkileşimi sık ve kuvvetli hale getirmesi ile devlet ortaya çıkmıştır.

Büyük işçi gruplarını idare etme, kalabalıklaşan nüfusu doyurma ve artık kompleks hale gelen toplumsal hayatı düzenleme gerekleri devletin motivasyonlarından. Devlet bir problem çözücüdür. Toplumsallık arttıkça devlet de büyümüş ve ihtiyaçları karşılayan kurum olarak hayata yerleşmiştir. Şehir hayatını beslemek için şehir dışı kırsal yerleşimleri tabi kılma gereği hasil olmuştur. Toplumsal ilişkiler bütünü tabi kılmakla birlikte krala tabi oluşu da kabul edilmiştir.

Eserde başlıklandırma bir problem ortaya atıp onu derinleştirmeye yöneliktir. Alt başlıkların olması dikkatin dağılmasını engelleyicidir. Ana tartışma konularında ayrıntıya inilmemiştir. Eser figürlerle zenginleşse de kitabın yazılış amacı olan itirazlar geçerli referanslara dayanmamaktadır. Çıkarımların Yoffee’nin şahsına münhasır kaldığı görölmektedir.

Kitabın tamamına yayılan görüş başlığında kendini belli etse de tatmin edici bir kanıya ulaştıramamaktadır. Arkaik devletler hakkında mit olarak nitelenen yeni evrimci düşüncenin yanlış değil, eksik olduğu savı işlenmektedir. Başlıca mit yeni evrimcilik anlayışının tüm toplumsal sistemleri aynı kümeye yığarak karşılaştırmalı bir standart üretmesidir. Yoffee’ye göre bu bir yanılgıdır. Tarih birkaç kahramanın veya ilginç arkeolojik buluntunun ötesinde yaşantılara ev sahibi yapmaktadır. İnsanların günlük yaşantısı ve ilişkileri ele alınmadan mekanik bir düzen olduğu düşüncesi yanlıştır.

Göz ardı edilen insan yaşantısını akademik sınıflandırmalara dahil etmek amaçlanmaktadır. Bunu yaparken arkeolojik antropolojiyi işin içine katarak devletin gelişimi kadar insanın gelişiminin de önemli olduğu savunulmaktadır. Eserde şehrin ve devletin evrimine karşı çıkılmıyor, ancak tepeden inme şekilde

toplumun hesaba katılmadan evrildiği düşüncesinde mitlerin oluştuğunu ifade ediyor. Bu mitleri ayrı bölümler halinde çözümlenmeye çalışıyor.

Sonuç

Yoffee erken devletin basit evrim basamaklarıyla açıklanamayacağı savını kitap boyunca temellendirmeye çalışmıştır. Hatta devletten öte bir uygarlık olduğunu ve uygarlığın bazen devlete ihtiyaç duymadığını düşünmektedir. İlk zamanlarda devlet olanla olmayanın ayrımını yapmanın zorluğu da bunu destekleyen bir veridir. Devlet olup olmadığına karar vermek yerine karmaşık toplum ifadesini kullanmak yazara göre yeğdir. Aynen o devletin kabile, şeflik, devlet gibi aşamalar geçirmesinin mühim olmadığı gibi, devlet deyip dememek önemli değildir. Devlet çoğu zaman belli belirsiz bir sorun çözücüdür. Günlük hayatın dikkate alınması bunu destekleyen veriler sunacaktır.

Kitabın okuyucusu arkaik devletlerin ve ilk şehir yerleşimlerinin nasıl oluştuğuna dair tarih bilgilerinin sorgulanması gerektiğine dair bir algı edinmektedir. Devletin tanımı, işlevi, arkeolojide ve tarihte bunlarla ilgili argümanlar, devletin evrimi gibi düşünceleri teşvik edicidir. Diğer ilkel devlet sorgulamalarından farklı olarak iktidarın ve devlet düşüncesinin toplumdaki yansımalarını incelemektedir. Günlük yaşantıyı nazara alarak toplumsal değişiklikleri açıklamaya çabalaması dikkate şayandır.

Kitap bazı itirazları temellendiriyor, ancak itiraz edilen şeylerin yerine yenisini koymuyor. Zaten iki yüz yetmiş sayfada dile getirilemeyecek büyüklükteki bir konuya yalnızca tartışmalarla dahil oluyor. Erken devletin o kadar da basit olmadığını, yeni evrimci düşüncenin tekdüze sınıflandırmalarının yetersizliğini anlatıyor. Şehirdeki günlük hayata odaklanmak gerektiğinden ve devleti bir çözüm olarak düşünmekten bahsediyor. Ne var ki bunları yapmaya girişmiyor.

Kitabın amacı kendi alanında bir tartışma meydana getirmek ise amacına ulaşmış sayılabilir. Bunun dışında görüşlerin yeterince açıklanmadığı savunulabilir. İddia büyüktür ve kanıtlar ulaşılabilir değildir. İddianın kitabın sonuna doğru yumuşadığı ve arkaik devletlerin o kadar da mitik olmadığı tasavvuru ortaya çıkmaktadır. Yazarın görüşünü temellendirmeye çalışırken farklı bir bakış açısıyla ilim âlemini zenginleştirdiği söylenebilir. Kaynaklarının güvenilir olması da önemlidir. Hemen söylemek gerekir ki argümanlar hedefler kadar kapsamlı değildir. Kaynakçada ilk şehirleşme çabaları ve devlet kurgusu ile ilgili temel eserler mevcuttur.

Kitabın hedef kitlesi konu hakkında en az birkaç kitap okumuş ilgililerdir. Kitaptan faydalanmak için yazarın eleştirdiği yeni evrimci görüşü bilmek gerekmektedir. Yazar ne evrimci görüşün ne de başka bir bakış açısının ayrıntısını

vermeden kendi eleştirilerini dile getirmektedir. Bu eleştiriler evrimci kuramın eksiklerini belli etmekle birlikte bu görüőe mensup olanlara da farklı bakış açıları sunmaktadır. Sonuç olarak mevcut değerler dizisine aykırı bir duruő sergileyen öncü ve eksikleri olan bir yapıt oluőturulduđu görülmektedir.